

سید

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه فلسفه

۸۷/۱/۱۰/۱۳۶
۸۷/۱/۸

پایان نامه دکتری رشته فلسفه غرب

هنر و زیبایی نزد افلوطین

استاد راهنما:

دکتر سعید بینای مطلق

استادان مشاور:

دکتر غلامحسین ابراهیمی دینانی

دکتر محمود بینای مطلق

پژوهشگر:

یحیی بوذری نژاد

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۳

شهریور ماه ۱۳۷۸

۱۰۶۷۸۵

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج
مطالعات، ابتكارات و نوآوری
های ناشی از تحقیق موضوع این
پایان نامه متعلق به دانشگاه
اصفهان است.

شود کارکش پایان ناصله
رهاش نهاده است
تجزیات تکمیلی داشتگاه اصفهان

بسمه تعالیٰ

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروہ فلسفہ

پایان نامه دوره دکتری تخصصی (Ph.D) با عنوان هنر و زیبایی نزد افلوطین

نام و نام خانوادگی دانشجو : پیغمبیر بوذری نژاد

با تأیید هیأت داوران:

پایان نامه مذکور در تاریخ ۱۳۸۷/۶/۹ درگروه فلسفه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان با نمره ۱۹ و با درجه عالی به تصویب رسید.

۰۹۳

دکتر مهدی ذهباشی

تقدیر و تشکر

از زحمات بی دریغ استاد راهنمای محترم جناب آقای دکتر سعید بینای مطلق که با حوصله و دقت
کم نظیر در سامان دادن این رساله مرا یاری نمودند و از اساتید محترم مشاور جناب آقای دکتر
غلامحسین ابراهیمی دینانی که وام دار دانش ویشنشان هستم و جناب آقای دکتر محمود بینای مطلق
تشکر و قدرانی می نمایم
همچنین از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر کریم مجتبهدی که نه تنها از محضر پر فضلش نکته ها
آموختم بلکه از سیرت کریمانه اش بهره ها برده ام ، تشکر می نمایم .

تقدیم به همسر گرامی ایم که توفیق او را در تمام
مراحل و زمینه های زندگی از خداوند مسالت دارم

چکیده :

هنر و زیبایی نزد افلوطین (۲۰۳-۲۷۳ م) جایگاه مهمی را به خود اختصاص داده است . افلوطین در مجموعه آثار خود که امروزه بنام انتادها (نهگانه‌ها) معروف است به مباحث گوناگون فلسفه پرداخته است و از جمله در دو رساله : رساله ششم از نهگانه اول و رساله هشتم از نهگانه پنجم به مساله هنر و زیبایی پرداخته است . البته در رساله‌های دیگر این مجموعه نیز اشاره‌ها و گاه تحلیل‌های عمیقی در مورد زیبایی و هنر مشاهده می‌شود . در این پایان نامه هنر و زیبایی نزد افلوطین را با توجه به مجموعه آثار او مورد بررسی و تحلیل قرار داده ایم تا اهداف زیر تحقق یابد :

۱- تبیین رابطه وجود و زیبایی از نظر افلوطین

۲- تبیین رابطه زیبایی و معرفت

۳- تبیین رابطه هنر نزد افلوطین و پیوند آن با زیبایی

۴- تبیین رابطه عشق و زیبایی نزد افلوطین

اما آنچه به عنوان نتیجه حاصل از بررسی هنر و زیبایی نزد افلوطین می‌توان برشمرد ، باید گفت در فلسفه افلوطین زیبایی شناسی ، معرفت شناسی و هستی شناسی در یکدیگر تنیده شده اند به گونه‌ای که نمی‌توان زیبایی شناسی را بدون توجه به معرفت شناسی و هستی شناسی مورد بررسی قرار داد . به بیان روشنتر راه معرفت یافتن زیبا شدن است و با زیاشدن ، هستی شناسی و معرفت به هستی تحقق می‌یابد .

کلید واژه : احد ، اقنوم ، زیبایی ، عقل ، معرفت ، نفس ، هنر

فهرست مطالب

عنوان		صفحه
	مقدمه	۱
۱- مقدمه		۲
۲- شرح و بیان مسأله پژوهشی		۲
۳- پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق		۳
۴- مقاطع		۵
۵- کتابها		۶
۶- اهداف تحقیق		۸
۷- اهمیت و ارزش تحقیق		۸
فصل اول: نظام فلسفی افلاطونی		۱۱
۱- مقدمه		۱۲
۲- احد		۱۲
۳- عقل		۱۶
۴- نفس		۱۹
۵- طبیعت		۲۰
۶- بازگشت نفس		۲۵
فصل دوم: هنر و زیبایی پیش از افلاطونی		۳۰
۱- مقدمه		۳۰
۲- هنر نزد افلاطون		۳۱
۳- زیبایی نزد افلاطون		۳۵
۴- آموزش و معرفت		۳۶
۵- زیبایی و هنر نزد ارسسطو		۳۷

عنوان	صفحه
۱-۳-۲ هنر شعر	۳۷
۲-۳-۲ لذت تقلید	۳۸
۳-۳-۲ لذت زیبایی	۳۹
۴-۳-۲ تزکیه	۴۰
۴-۲ زیبایی شناسی رواقیان	۴۱
۵-۲ زیبایی و هنر نزد اپیکوریان	۴۱
 فصل سوم: وجود و زیبایی نزد افلوطین	
۱-۳ مقدمه	۴۳
۲-۳ چیستی زیبایی	۴۴
۳-۳ تفاوت زیبایی های جسمانی	۴۹
۴-۳ عناصر زیبایی محسوس	۵۳
۵-۳ زیبایی و نفس	۵۸
۶-۳ زیبایی و عقل	۶۲
۷-۳ زیبایی و نیک	۶۸
۸-۳ ادراک زیبایی	۷۱
۹-۳ نتیجه	۷۴
 فصل چهارم: هنر نزد افلوطین	
۱-۴ مقدمه	۷۵
۲-۴ تعریف هنر	۷۶
۳-۴ عناصر اثر هنری	۷۶
۴-۴ طبقه بندی هنرها	۸۰
۵-۴ موسیقی	۸۱
۱-۵-۴ موسیقی عقلانی	۸۴

عنوان		صفحه
۲-۵ موسیقی محسوس	۸۷	
۶-۴ رقص	۹۱	
۷-۴ نتیجه	۹۴	
فصل پنجم: زیبایی، هنر و معرفت	۹۶	
۱-۵ مقدمه	۹۷	
۲-۵ زیبایی و عروج نفس	۹۸	
۳-۵ عشق	۱۰۰	
۴-۵ راه نظاره زیبایی معقول	۱۰۴	
۵-۵ نظاره جهان عقل	۱۰۷	
۶-۵ نتیجه	۱۱۰	
فصل ششم: هنر و زیبایی نزد افلاطین در جهان اسلام	۱۱۲	
۱-۶ مقدمه	۱۱۳	
۲-۶ هنر و زیبایی نزد قاضی سعید	۱۱۹	
۱-۲-۶ عینیت زیبایی	۱۲۰	
۲-۲-۶ تعریف زیبایی	۱۲۰	
۳-۲-۶ مشاهده زیبایی حقیقی	۱۲۵	
۳-۶ هنر نزد قاضی سعید	۱۲۶	
۱-۳-۶ نقش خیال در آفرینش زیبایی	۱۲۸	
۲-۳-۶ خیال منفصل و ویژگی‌های آن	۱۲۹	
۳-۳-۶ خیال متصل و ویژگی‌های آن	۱۲۹	
۴-۶ نتیجه	۱۳۲	

صفحه	عنوان
۱۳۳	نتیجه گیری
۱۴۶	پیوست ها
۱۴۹	پی نوشت ها
۱۷۹	فهرست منابع

« ... μη παυσῃ τεκταινων το σον αγαλμα ,
εως σν εκλαμψειε σοι της αρετης η θεοειδης αγλαια , ... »
(1,6,9)

« به خود خویشتن بازگرد و در خویشتن بنگر و اگر بینی که زیبا نیستی ، همان کن
که پیکرتراشان با پیکر می کنند . هرچه زیادی است بتراش و دور بینداز . این جا را
صاف کن ، آنجا را جلا بد ، کچ را راست کن و سایه را روشن ساز و از کار، خسته
مشو تا روشنایی خدایی فضیلت در تو درخشیدن آغاز کند ». .

مقدمة

۱ - مقدمه

اصطلاح زیبایی شناسی^۱، بین سال های (۱۷۵۰-۱۷۵۸م) در کتابی به همین نام توسط فیلسفی آلمانی الکساندر گوتلیب باومگارتن^۲ به کار رفت (احمدی، ۱۳۷۴، ص ۲۰). او زیبایی شناسی را همان علم آگاهی محسوس تعریف می کند^۳ (همان، ص ۲۱). در این صورت، زیبایی شناسی، مطالعه وضعیت احساس آدمی نسبت به امر زیبا و ملاحظه امر زیبا بی است، از آن حیث که به حالت احساس آدمی مربوط می شود. منظور از امر زیبا در این جا چیزی نیست جز آنچه با نشان دادن خویش برای ادراک انسان، احساس زیبایی شناسی را در انسان ایجاد می کند. از آنجا که امر زیبا یا به طبیعت مربوط می شود یا به هنر، زیبایی شناسی نیز باید هم به زیبایی در طبیعت و هم به زیبایی که در هنرهای زیبا رخ می نماید، توجه کند^۴ (کوکلمنس، ۱۳۸۲، ص ۴). از دیرباز، زیبایی در طبیعت و زیبایی در هنر، مورد توجه متفکران بزرگ بوده است. از جمله این متفکران افلاطین است.^۵

۲ - شرح و بیان مسئله پژوهشی

افلاطین^۶ (۲۷۳-۲۰۳ میلادی) از پرآوازه ترین فیلسوفان نو افلاطونی است. وی دو رساله مستقل درباره هنر و زیبایی نگاشته است: رساله ششم از نهگانه اول و رساله هشتم از نهگانه پنجم. البته وی در رساله های دیگر نیز اشاره هایی به این دو موضوع دارد. افلاطین در بحث "جوهر زیبایی" از زیبایی محسوس آغاز می کند و به بررسی دیدگاههای گوناگون در این زمینه می پردازد. به نظر وی آنچه زیبا را زیبا می کند حقیقت زیبائی است.

ولی حقیقت زیبایی چیست؟ به طور بسیار خلاصه، زیبایی در نظر وی با تجلی احمد یا خیر آغاز می‌شود، همان طور که پیش از وی افلاطون نیز بر این عقیده بود. بدین ترتیب زیبایی به همراه عقل و در مرتبه آن، اولین زایش احمد یا خیر است. پس چون زیبایی مرتبه‌ای از مراتب وجود است با وجود شناسی پیوند می‌یابد. در نتیجه بحث درباره زیبایی شناسی افلوطین مستلزم کنکاش معنی وجود نزد وی است.

هنر نیز با زیبایی پیوند اساسی دارد. چون کار هنر تجسم زیبایی است، چه هنر الهی و چه هنر انسانی؟ پس بحث درباره هنر، درواقع مکمل گفتار درباره زیبایی است. از این رو بخشی از این پژوهش به زیبایی و بخشی به هنر اختصاص خواهد یافت، و بر روی هم، از مباحثی همچون گوهر زیبایی، پیوند زیبایی با وجود و معرفت و یا رابطه هنر و زیبایی سخن در آن به میان خواهد بود.

بالآخره نمی‌توان از پرسشی که بررسی زیباشناسی افلوطین در فضای فرهنگی اسلامی بر می‌انگیزد غفلت کرد و آن اینکه: با توجه به جایگاه *اثنولوچیا* در میان متفکران جهان اسلام، آیا می‌توان اثری از زیباشناسی افلوطین نزد فیلسوفان اسلامی مشاهده کرد؟

۳ - پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق

دریاره هنر و زیبایی نزد افلوطین نویسنده‌گان مختلف با رویکردها و روش‌هایی متفاوت، آثاری را ارائه کرده

اند که در اینجا به اختصار به معرفی این آثار و رویکردهی که نسبت به این موضوع داشته‌اند می‌پردازیم.

به زبان فارسی بررسی مستقلی در این زمینه وجود ندارد، گذشته از دو رساله افلوطین درباره زیبایی^۹، آنچه به فارسی در این باره می‌توان یافت به مباحثی محدود می‌شود که در کتاب‌های تاریخ فلسفه یا پژوهش‌های مستقل (ترجمه و تألیف) درباره افلوطین آمده است، به قرار زیر است:

۱- آثاری که به تاریخ فلسفه یونان یا به رویهم به تاریخ فلسفه غرب می پردازد. این آثار مطالبی درباره اندیشه افلوطین ، از جمله جایگاه زیبایی نزد وی بدست می دهنده . برای مثال : کتاب **تاریخ فلسفه** (کاپلسون ، ۱۳۷۵ ، ص ۵۳۵-۵۴۶) و کتاب **تاریخ فلسفه** در دوره انتشار فرهنگ یونانی و دوره رومی (امیل بریه ، ۱۳۵۶ ، ص ۲۶۲-۲۴۳).

۲- آثاری که به صورت مستقل به معرفی و ارزیابی اندیشه افلوطین پرداخته است ولی به صورت مستقل به مسأله هنر و زیبایی در نزد وی نپرداخته است . مانند کتاب **درآمدی به فلسفه افلوطین** (پورجودی ، ۱۳۶۴ ، ص ۸۳-۷۵) . نویسنده در این کتاب به تشریح نظام فلسفی افلوطین پرداخته و این بررسی را مقدمه ای برای ورود به بحث عرفان اسلامی و اندیشه اسلامی قرار داده است . نویسنده در فصلی تحت عنوان " بازگشت نفس " ، به بحث پیرامون مسأله زیبایی پرداخته و اشاره می کند که زیبایی محسوس تجلی زیبایی معقول است ، از این رو نفس با توجه به زیبایی محسوس می تواند آماده شود تا به جهان معقول سفر نماید . نویسنده در این کتاب به بیان این مطلب که با چشم دوختن به زیبایی محسوس می توان راه زیبایی معقول را پیش گرفت بسنده می نماید و سخنی از هنر و رابطه آن با این سیر عروج نفس به میان نمی آورد .

۳- از جمله آثار دیگری که در رابطه با افلوطین در زبان فارسی ترجمه شده است کتاب **فلسوطین** (یاسپرس ، ۱۳۶۳) می باشد که نویسنده این کتاب با رویکرد فلسفه وجودی به بررسی افکار افلوطین پرداخته است لیکن اشاره ای به هنر و زیبایی نزد افلوطین ننموده است .

شاید بتوان مقاله " زیبایی و وجود نزد افلوطین " (بینای مطلق ، سعید ، ۱۳۸۳ ، ص ۸۴-۷۴) را تنها بررسی مستقلی در زبان فارسی دانست که به بحث پیرامون مسأله زیبایی نزد افلوطین می پردازد ، نویسنده در این مقاله به اثبات این مسأله پرداخته است که میان وجود و زیبایی نزد افلوطین پیوند ذاتی وجود دارد .

اما در آثاری که به زیان های غیر فارسی بالاخص زبان انگلیسی در رابطه با افلوطن نگاشته شده است آثار مستقلی درباره زیبایی و هنر نزد افلوطن وجود دارد. هر یک از این آثار، وجهی از این مسأله را مورد بررسی قرار داده اند. در اینجا به پاره ای از این آثار اشاره می کنیم.

۱ - مقالات

۱ - از جمله مقالاتی که بطور مستقل به بحث پیرامون زیبایی نزد افلوطن پرداخته است، مقاله "رد نظریه تناسب نزد افلوطن" (Anton, 1964, P 223-237) است. نویسنده در این مقاله به بررسی براهین افلوطن در رد نظریه تناسب نزد رواقیان در تعریف زیبایی پرداخته است و معتقد است که چون افلوطن منشاء زیبایی محسوس را صور معقول می داند، نظریه تناسب در تعریف زیبایی را در تضاد با نظر خود میبیند. بنابر این تلاش می کند به گونه ای نادرستی آن را اثبات کند. با این همه افلوطن "تناسب" را یک سره به یک سونمی نهد. بلکه به عقیده او هنگامی که صورت های معقول در ماده و هیولی تجلی می یابند، اثر آن تجلی، باعث ایجاد تناسب و نظم اشیاء می شود. نویسنده در این مقاله با توصیف و تحلیل عبارات افلوطن به این نتیجه می رسد که دلایل افلوطن در رد تناسب قانع کننده نیست. اما او معتقد است از آنجا که افلوطن زیبایی را یک امر متأفیزیکی می داند، می توانست بدون استفاده از این دلایل نظریه خود را به اثبات برساند.

۲ - مقاله دیگری که به جایگاه هنرمند و نقش او نزد افلوطن پرداخته است، مقاله "وظیفه هنرمند نزد افلوطن"^۱ نوشته آنتون (Anton, 1967, P 91-101) است. نویسنده مقاله هدف از این بررسی را ارزیابی آخرین تحقیقات عصر قدیم درباره هنر و زیبایی می داند و با توصیف و تحلیل عبارات افلوطن نشان می دهد که هنر نزد افلوطن، یک جریان صدور و فیض بخشی است. در این صورت هنر، تقلید از طبیعت نیست بلکه تقلید از ایده های عقلانی است و چون هنرمند به مشاهده ایده های عقلانی می پردازد با تقلید نمودن از آنها و بوجود

^۱ - Plotinus Conception of the Functions of the Artist

آوردن اثر هنری کار طبیعت را کامل می کند و در این صورت نقش هنرمند تکمیل نمودن طبیعت است. لذا هنگامی که طبیعت تکمیل می شود در واقع مقام او ترفیع یافته است.

۲ - کتاب ها

کتاب هایی که در مورد هنر و زیبایی نزد افلاطین تألیف گردیده^۷ عبارتند از:

۱ - کتاب "ارجاعات موسیقایی در فلسفه نوافلاطونی افلاطین"^۱ (Wegge, 1999) آنچه نویسنده در این اثر بدان پرداخته است، مسئله موسیقی نزد نوافلاطونیان بالاخص نوافلاطونیان مسیحی است. نویسنده در این کتاب بیان می دارد که نوافلاطونیان به دو گروه تقسیم می شوند. یک گروه فلسفه را راه رسیدن به احد و مبدأ وجود می دانند مانند افلاطین و گروه دیگر از اوراد و سحر برای رسیدن به احد بهره می گیرند، مانند پروکلس. نویسنده به اثبات این فرض پرداخته است که در نزد هر دو گروه موسیقی نقش مهمی در رسیدن به احد ایفا می کند به این صورت که چون جهان دارای موسیقی جهانی است و چون در فلسفه نوافلاطونی موسیقی تقليیدی از موسیقی جهانی است، موسیقی عبارت است از شیوه شدن به جهان عقل و به عبارت دیگر متناسب شدن و زیبا شدن. این نوع رویکرد به موسیقی در میان هر دو گروه دارای مقبولیت است. بعلاوه مؤلف در این کتاب تلاش می کند تا تأثیر افلاطین بر سایر نوافلاطونیان را در زمینه موسیقی به اثبات برساند.

به عقیده نویسنده، افلاطین دو اقدام اساسی در مورد موسیقی انجام داده است: اول اینکه اصطلاحات موسیقایی چون هارمونی، هماهنگی و ... را برای تبیین هستی بکار برد و این در واقع پیوند موسیقی با هستی را نشان می دهد و دوم اینکه نشان می دهد که موسیقی در عروج نفس به احد نقشی اساسی دارد. از این رو این نوع

^۱ - Musical References in the Neoplatonic Philosophy of Plotinus

رویکرد به موسیقی از سوی افلوطین مورد توجه سایر نوافلاطونیان بعد از وی قرار گرفته است بطوریکه آثاری به تبع او به نگارش در آورده اند. از جمله این آثار می توان به «*تسلای فلسفه بوئوسیوس*» و «*تفسیر فدون*» اثر داماسکیوس اشاره کرد. بطور کلی می توان گفت که نویسنده در مبحث هنر و زیبایی نزد افلوطین به آنچه با موسیقی ارتباط پیدا می کند توجه کرده است. زیرا به نظر وی مقام موسیقی نزد افلوطین در عروج به سوی احمد از سایر هنرها بالاتر است.

۲- اثر دیگری که بایستی در اینجا به آن اشاره شود کتاب "*مقایسه زیبایی شناسی و مفهوم زیبایی نزد هگل، افلاطون و افلوطین*" (Aphrodite, 1986) می باشد. نویسنده این اثر تلاش نموده است تا این فرضیه را به اثبات برساند که هنر و زیبایی شناسی هگل متأثر از آموزه های افلاطون و افلوطین است و با بررسی نظریه زیبایی شناسی و هنر نزد هگل سعی می کند تا این وام گیری هگل از افلاطون و ^{بالا}بالا افلوطین را نشان دهد. به گمان نویسنده، افلوطین اولین فیلسوفی است که به زیبایی از منظر ^{متافیزیکی} پرداخته است، نه افلاطون و ارسطو. گذشته از این، مؤلف نشان می دهد که هگل در بسیاری از آموزه های خود راجع به هنر و زیبایی از تعالیم افلوطین متأثر گشته است.

۳- اثر دیگری که شایسته است به عنوان پژوهشی مستقل درباره زیبایی و هنر نزد افلوطین ذکر شود، "*افلوطین، جسم و زیبایی*"^۱ (Miles, 1999) است.

نویسنده، زیبایی را در ارتباط با مفهوم جسم در نزد افلوطین مورد بررسی قرار می دهد. وی معتقد است که آموزه های افلوطین در مورد زیبایی، ^{بالا}بالا معقول، رهانمودن زیبایی محسوس و حقیقی دانستن زیبایی معقول و ترک جسم و تلاش برای عروج به سوی نیکی، همگی بواسطه وجود فقر و مشکلات اجتماعی در عصر افلوطین و در امپراطوری روم بوده است. آن مشکلات باعث شد که مردم از زندگی دنیوی روی برگرداند و جهان جسمانی را به عنوان جایگاه شر و زشتی بنگردند. افلوطین نیز به عنوان کسی که در این اجتماع پرورش یافته

^۱-Plotinus on Body and Beauty

متاثر از این رویکرد اجتماعی بوده است لذا فلسفه او و هنر و زیبایی در نزد او نیز حاصل این نوع بینش او به زندگی می باشد.

علاوه بر این آثار، مقالات و کتاب‌های دیگری نیز وجود دارند که به مسأله زیبایی و هنر نزد افلوطین اشاره ای گذرا کرده‌اند. وجه شباهت همه این آثار آن است که مسأله هنر و زیبایی نزد افلوطین را در ارتباط با اموری دیگر یا در مقایسه با اندیشمندان دیگر مورد توجه قرار داده‌اند و اگر اثر مستقلی هم وجود دارد تنها به اختصار و به یک جنبه خاص از هنر و زیبایی از نگاه افلوطین پرداخته است.^۱ از این رو، نگارنده این رساله با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و روش استنادی-توصیفی و با تحلیل محتوایی به بررسی دیدگاه افلوطین در زمینه هنر و زیبایی با نظر به اهداف زیر می‌پردازد.

۴ - اهداف تحقیق

- ۱- تبیین رابطه زیبایی و وجود از نظر افلوطین
- ۲- تبیین رابطه زیبایی و معرفت
- ۳- تبیین معنای هنر نزد افلوطین و پیوند آن با زیبایی
- ۴- تبیین رابطه عشق و زیبایی نزد افلوطین

۵ - اهمیت و ارزش تحقیق

از آنجا که در زمینه زیبایی شناسی و هنر نزد افلوطین بررسی جامع و پایه‌ای به زبان فارسی صورت نگرفته، پژوهش درباره معانی زیبایی و هنر نزد افلوطین، که بعد از افلاطون از پیشگامان زیبایی شناسی کلاسیک است،